

Az ószeres pártcsoport tündöklése és bukása

KOLTAI GÁBOR

1948/49 telén hét asszony kereste fel Marosán Györgyöt, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) budapesti első titkárát.¹ A küldöttség tagjai volt párttagok – pontosabban pártmunkások – voltak (Dénes Antalné, özv. Halász Károlyné, Hauer Albertné, Orosz Imréné, özv. Steiner Miklósné, Szemere Albert Lászlóné és özv. Weisz Rezsőné), akik azzal a kéréssel fordultak az első titkárhoz, hogy járjon közben érdekükben a VIII. Kerületi Pártbizottságnál (PB). A hét asszony azt sérelmezte, hogy az őszi tagfelülvizsgálat során az alapszervezet, illetve ennek felettes szerveként a kerületi PB kizárta őket a pártból.² Marosán valószínűleg megígérte nekik, hogy utánajár a történeteknek, mivel 1949. január–februárban több levélváltás iratanyaga is fennmaradt az érintett pártalapszervezet és a Nagybudapesti PB Szervezési Osztálya között.³ A vizsgálat 1949. február 15-én zárult le, amelynek eredményeként Dabronaki Gyula budapesti szervezési osztályvezető arra utasította Szigeti Béla alapszervezeti párttit-

- 1 Marosán György 1948. augusztus 18. és 1949. július 1. között töltötte be a budapesti első titkári funkciót. Az MDP Budapesti Pártbizottságáról bővebben lásd: Koltai Gábor: Bevezető. In: *A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottsága vezető testületeinek napirendi jegyzékei 1948–1956*. Szerk.: Fehérmé Bozsics Mária – Rácz Attila – Koltai Gábor. Budapest, 2007. 7–16. old.
- 2 Az MDP fegyelmi eljárásairól és fegyelmezési mechanizmusairól bővebben lásd: Koltai Gábor: Egy pártyszerűtlen aktfotós. Történetek egy fegyelmi ügy apropóján. In: *Sic Itur ad Astra*, 20. évf. 2009. 60. szám, 205–224. old.
- 3 A látogatás pontos időpontja nem ismert, de 1948. november vége–1949. január 25. között kerülhetett rá sor a levelezések tanúsága szerint, a levelezést lásd: Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXXV.95.f 164. őe. Az MDP Budapesti Káder Osztályához beérkezett jelentések a tagfelülvizsgálati munkáról.

kárt, hogy özv. Weisz Rezsóné esetében taggyűlésen érvénytelenítsék a kizárást, és vegyék őt vissza teljes jogú tagként a pártba. A többiek esetében nem maradt fenn a kivizsgálás határozata, ám árulkodó jel, hogy a tagfelülvizsgálati névjegyzékben Dénes Antalné és Orosz Imréné már tagként, özv. Steiner Miklósné és Hauer Albertné pedig tagjelöltként szerepel.⁴

Ez az eset önmagában talán még nem is lenne annyira érdekes, hiszen a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) 1948. júniusi egyesülése után pár hónappal megindított ún. tagrevízió során fél év alatt körülbelül 240 000–300 000 főt, zömmel volt szociáldemokratákat zártak ki az MDP-ből.⁵ Az már talán szokatlanabb, hogy a kizártak felkeresték a budapesti pártszervezet legfőbb funkcionáriusát, de mégsem ez az eset legfőbb érdekessége, hanem inkább az, hogy ez a hét pártmunkás egy nem mindennapi csoportosulás, a VIII. kerületi *ószeres pártalapszervezet* (más néven a VIII/75. számú üzemi pártcsoport) tagja volt. Azaz egy olyan csoporté, amelynek a létezése is

meglehetősen abszurdnak tűnik a jelenből ezen időszakra visszatekintve.

Az ószeresek (és a zsidóbarusok) közösségének, ennek a meglehetősen zárt, de mégis heterogénnek tűnő csoportnak a vizsgálata még szürke folt a magyar társadalomtörténet, de tulajdonképpen a magyar történettudomány térképén. Saját jogon csupán egy nemrégiben megjelent, szépen kivitelezett kötet foglalkozik velük. Ez a munka azonban kifejezetten a budapesti használcikk-kereskedelem történetét mutatja be, amelyet alaposága ellenére sem nevezhetünk ugyanakkor társadalomtörténeti elemzésnek.⁶ Jelen tanulmányomban – szakirodalmi előzmények és statisztikai előmunkálatok híján – így jómagam sem törekedhetek az ószeresek és a zsidóbarusok korabeli társadalmi jellemzőinek pontos feltárására. Írásomban ezért – egy fegyelmi ügyre való kitekintés mellett – csupán az ószeres pártcsoport történetével foglalkozom, és megkísérlem azt a kis magyar abszurdot bemutatni, amelyben egy nem szokványos csoport küzd a túléléséért egy olyan szervezeten

4 Szemere Albert Lászlóné és özv. Halász Károlyné sorsáról jelenleg nincsen több információm.

5 A tagrevíziót, vagyis az ún. tag- és tagjelölt-felvételi zárlatot, illetve a tagság felülvizsgálatát az MDP Politikai Bizottsága rendelte el. A határozatot lásd Magyar Országos Levéltár (MOL) M-KS 276. f. 53. cs. 8. őe. Az MDP Politikai Bizottsága 1948. szeptember 2-ai ülésének jegyzőkönyve. A felülvizsgálat első és egyben legintenzívebb szakasza 1948. szeptember eleje és 1949. március eleje között zajlott, amelynek során – a korszakkal foglalkozó párttörténész, Rákosi Sándor adatai szerint – 1 128 130 főről 880 717 főre csökkent az MDP

tagságának létszáma. Rákosi Sándor: A Magyar Dolgozók Pártja. In: *Legyőzhetetlen erő*. Szerk.: Erényi Tibor – Rákosi Sándor. [Budapest], 1968. 193., 197. old. Más munkákban 300 000 (Balogh Sándor), illetve 400 000 fős kizárási számadat (Romsics Ignác, igaz 1951-ig bezárólag) is szerepel. Vö. Balogh Sándor: *A magyar népi demokrácia története 1944–1962*. [Budapest], 1978. 164. old. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. 3. jav. bőv. kiad. Budapest, 2005. 340. old.

6 Bruckner Éva: *A Zsidóbarus boszorkány. Az Ecseri Piac krónikája a Teleki tértől a Nagykovácsi útig*. Budapest, 2007.

belül, amely kimondottan nem tekintette ezt a csoportosulást a szövetségesének.

De kik is eme történet szereplői? Mint az talán köztudott, az ószeresek (más néven handlék) azzal keresték kenyerüket, hogy házról házra járva alacsony áron felvásárolták a lakosságtól a használt vagy értéktelennek tartott árukat, hogy aztán továbbadják ezeket a zsidóknak.⁷ A zsidók pedig azok a kereskedők voltak, akik az „ócskapiac” adtak túl szerzeményeiken.⁸ Budapesten 1950-ig a VIII. kerületi Teleki tér volt az a központi hely, ahol a használtcikk-kereskedelem összpontosult, itt volt az ócskapiac. Mint minden iparral, illetve kereskedelemmel foglalkozó szakmának a II. világháborút megelőző évtizedekben, így az ószereseknek és a zsidóknak is megvoltak a maguk egyesületei, amelyekbe a törvényesen ószeresnek és zsidóknak elismert kereskedők tömörültek. Ezek a testületek 1945 után fokozatosan elszórtak, majd 1949-től már csak formálisan léteztek, így például a Budapesti Ószeres Ipartársulat a Kiskereskedők Országos Szövetsége tagjaként.⁹

Az 1945–1949 közötti időszakot általában a kommunista diktatúrába való átmenet idejeként szokták a történészek ábrá-

zolni. Bár ezzel a felfogással lehet vitatkozni, az viszont tény, hogy a korszak meghatározó, majd 1949-től egyedüli politikai szereplője a kommunista párt volt Magyarországon. A kommunista rendszert irányító törekvéseinek egyik legfontosabb dokumentuma az 1948. június 12–14-én megalakult MDP programnyilatkozata, amely a párt célkitűzéseit tartalmazza, egyben szövetségeit is megnevezi.¹⁰ Ezek között – nem meglepő módon – nem találunk a kereskedelemmel foglalkozókkal, hiszen a marxista-leninista(–sztálinista) ideológia ezt a csoportot a polgári kapitalista társadalom, azaz a szocializmus ellenségei kiszolgálójának tekintette. Ennek ellenére 1945-ben és még pár évig minden lehetséges szövetségesre, így a kereskedelemről élőkre is szüksége volt az MKP-nak és az SZDP-nek. Ezért alakíthattak később az MDP-ben külön pártszervezetet a még a kereskedőkön belül is marginális helyzetben levő használtcikk-kereskedők is. Ez az alapszervezet vált azután szét 1948. szeptember 15-én külön ószeres és zsidó pártcsoportra.¹¹

Az ószeres pártcsoport tagjai (négy éjjeliőrön, illetve egy-egy kárpitoson, tisztviselőn, trafikoson és háztartásbelin kívül)

7 *A Budapesti Lexikon* definíciója szerint az ószeres „régii ruhaneműt, háztartási felszerelést, képet, dísztárgyat, hulladékot, tollat, szőrmét, bőroket, csontot stb. felvásárló hálózó kereskedő. Összegyűjtött áruját [...] az ócskapiacra értékesíti [...]. Működésüket már 1884-ben szabályozta a főváros. Ipartársulatot is alakítottak 1000-en felüli létszámmal.” In: *Budapesti Lexikon*. II. kötet, L–Z. Főszerk.: Berza László. 2. átdolg. kiad. Budapest, 1993. 261. old.

8 Minderről bővebben: Bruckner: l. m., 15–27. old.

9 A testületet 1952. augusztus 8-án összevonták a zsidóknakéval Budapesti Használtcikk Kereskedők

Egyesülete néven, majd 1953-ban ezt is törölték az egyesületek nyilvántartásából. BFL IV.1409.k Budapest Székesfőváros Polgármesterének iratai. Egyesületi nyilvántartások és iratok. 1. doboz.

10 A Magyar Dolgozók Pártjának programnyilatkozata. In: *A Magyar Dolgozók Pártja határozatai 1948–1956*. Főszerk.: Izsák Lajos. Budapest, 1998. 15–32. old.

11 BFL XXXV.103.b 399/3. 6e. Az MDP VIII. Kerületi Pártbizottságához beérkezett tagrevíziós jelentések. Az MDP VIII/75. Ószeres Pártcsoport havi jelentése, 1948. szeptember 30.

zömmel persze őszeres foglalkozásúak voltak. Nem érdektelen közelebről szemügyre vennünk, hány tagja is volt az újonnan létrehozott párt szervezetnek. Ennek megállapítása azonban korántsem olyan egyszerű, ugyanis a párttagok létszám-statisztikája meglehetősen zavaros az MDP megalakulása utáni időszakban, gyakran ugyanarra a hónapra vonatkozóan is teljesen más eredményekkel találkozunk a jelentésekben. Ennek ellenére hozzávetőlegesen azért mégis meg lehet becsülni az őszeres MDP-szervezet nagyságát. Nos, a VIII. Kerületi PB-hez beérkezett párttitkári jelentés szerint az őszeres pártcsoportnak a zsbárusoktól való szétválás után 476 tagja volt.¹² Ezt a számot a következő három hónap adatai is visszatükrözik, ami leginkább csak azt jelentheti számunkra, hogy az alapszervezet és a felettes szervek is ezzel a számmal dolgoztak, ám ez korántsem fedeli le a pártcsoport pontos létszámát. Így például eme szeptemberi adattal szemben a tagrevízió 1949. márciusi lezárásakor felvett, a Nagybudapesti PB-nek megküldött összesítés 1948 szeptemberére 549 fővel számol,¹³ míg jómagam a – többi kerület forrásadottságaihoz képest – szerencsésen fennmaradt, az őszeres alapszervezetre vo-

natkozó felülvizsgálati névjegyzékben összesen 551 párttag nevét találtam meg.¹⁴

Amint az a VIII. kerületi felülvizsgálatot lezáró 1949. március 14-ei, Suhajda József titkár által szignált összegzésből kiderül, az összeírások gyakran pontatlanok voltak, egyes párttagokat több helyen is összeírtak, illetve többször előfordult, hogy időközben elhunyt, vagy más alapszervezetbe került emberek neve is benne maradt a felülvizsgálati névjegyzékben.¹⁵ A valós adatokhoz leginkább közelítő eredményt akkor kaphatunk, ha a névjegyzékben jelölt „a felülvizsgálaton való megjelenés időpontja” rovat bejegyzései alapján csökkentjük a *meg nem jelent* emberek neveivel ezt az 551 fős sokaságot. A névjegyzék adatbázisba foglalását követően 79 főről derült ki, hogy nem jelent meg a felülvizsgálaton, azaz 1949 márciusára 472 fős aktív párttaglétszámot kapunk. Mivel a tagrevízió alatt tagfelvételi zárlatot is életbe léptettek, ezért a két számadatból körülbelül 472–476 főre becsülhető 1948 szeptembere és 1949 márciusa között az őszeres pártcsoport létszáma.

A pártcsoportról önmagában a létszámadat természetesen még kevés információt hordoz, ezért érdemes további adatokkal is összevetni azt. E fenti 472 fős felülvizsgá-

¹² Uo., A zsbárusok szervezetének a szétválás idején 352 tagja volt. Ld.: Uo., Az MDP VIII/76. Zsbárus Pártcsoport havi jelentése, 1948. szeptember 23.

¹³ BFL XXXV.103.b 385. őe. A Párt: Élcsapat. Az MDP VIII. kerületi szervezetének összesítése a tagrevízió során bekövetkezett változásokról. (A továbbiakban: BFL XXXV.103.b 385. őe.)

¹⁴ A felülvizsgálati névjegyzék rovatai tartalmazzák: a párttag nevét, anyja nevét, a párttag születési helyét és idejét, 1948 előtti párttagságát, a

felülvizsgálaton való megjelenés időpontját, a felülvizsgálat eredményét, a régi és az új tagkönyvek számát, illetve egyéb megjegyzéseket. BFL XXXV.103.b 392/3. őe. Az MDP VIII. kerületi Ószeres Pártcsoport felülvizsgálati névjegyzéke, 1949. [március 6-a után.] (A továbbiakban: BFL XXXV.103.b 392/3. őe.)

¹⁵ BFL XXXV.95.f 164. őe. Jelentés a VIII. kerületi párt szervezet felülvizsgálati eredményeiről és az eredmények számszerű adatairól, 1949. március 14.

lati létszámból a névjegyzék bejegyzései szerint korábban 269 fő, azaz a tagok 57 százaléka volt SZDP-tag. Ezen arány a más szakmák képviselőire vonatkozó hasonlító adatok híján önmagában persze nem sokat jelent. Számomra egyrészt mégis kissé meglepő ez az SZDP-arány, hiszen a kereskedőkről zömmel az a kép él a történettudományban, hogy inkább az SZDP-vel szimpatizáltak a munkásokat képviselő pártok közül.¹⁶ Másrészt viszont a képet az is árnyalja, hogy az ószeresek nem tartoztak a módosabb, illetve képzetebb kereskedők közé, így eme megközelítésből akár soknak is tűnhet a szocdemek 57 százalékos aránya, különösen annak fényében, hogy az egyesítéskor a volt szociáldemokraták mindössze 21 százalékát adták az MDP teljes tagságának.¹⁷

Ahhoz, hogy a majd 500 fős ószeres párttagságot érdemben el tudjuk helyezni az ószeres társadalomban, tudnunk kell azt is, hogy körülbelül hányan űzték ezt a foglalkozást a II. világháborút követő években. Erre vonatkozóan tájékoztatásul a Budapesti Ószeres Ipartársulat egy jelentése szolgál, ami szerint 1948. szeptember végén az ipartársulatnak 1200 tagja volt, azaz a hivatalosan ószeres foglalkozásúak 40 százaléka volt ekkor az MDP tagja.¹⁸

Szintén érdemes a helyi, azaz a VIII. kerületi adatokkal is összemérnünk az ószeres párttagság létszámát. A tagfelülvizsgálat kezdetén, 1948. szeptemberében a körülbelül 140 000 lakosú Józsefvárosban¹⁹ a területi pártszervezetek taglétszáma 15 777 fő (25 körzet az ószeresek és a zsidó-árusok csoportjával együtt),²⁰ míg a kerület párttagjainak száma 32 177 fő volt.²¹ Azaz a

16 Természetesen nem hallgatható el az a probléma, hogy az SZDP- és az MKP-tagok itt közölt aránya az 1948. júniusi állapotot mutatja, azaz arra vonatkozóan jelenleg nem rendelkezem adatokkal, hogy például az egyesülést megelőzően hány SZDP-s ószeres lépett át az MKP-ba.

17 Rákosi Sándor – az arányokat tekintve hihető – adatai szerint az egyesítéskor 888 472 MKP- és 240 658 SZDP-tag került át az új pártba. Rákosi: I. m., 193. old.

18 A Budapesti Ószeres Ipartársulat 1948. szeptemberi működéséről szóló jelentésből az is kiderül, hogy az ipartársulat vezetőségének minden tagja MDP-tag volt, a tagságnak „körülbelül a fele politikailag indifferens”, továbbá az is, hogy 1948. augusztusában az ipartársulat belépett a Kiskereskedők Országos Szövetségébe. BFL XXXV.103.c.494/3. őe. A Budapesti Ószeres Ipartársulat iratai. Jelentés a VIII. kerületi Tömegszervezési Osztálynak az ipartársulat 1948. szeptemberi munkájáról, 1948. október 7.

19 Az 1949-es népszámlálás adatai szerint

139 700-an éltek a Józsefvárosban. In: *Budapest Lexikon*. II. kötet, L–Z. Főszerk.: Berza László. 2. átdolg. kiad. Budapest, 1993. 196. old.

20 Ekkor a kerületben 25 körzet, azaz területi alapon szervezett pártcsoport létezett, vagyis egy körzet átlagos tagszáma megközelítőleg 584 fő volt. Az 1948. nyara és 1949. tavasza közötti létszámadatokról lásd BFL XXXV.103.b.399/2. és 399/3. őe. Az MDP VIII. Kerületi Pártbizottságához beérkezett tagrevíziós jelentések.

21 A pontos adatok meghatározása szinte lehetetlen, ugyanis a felülvizsgálat során 30 000–37 200 fő közötti adatok is felbukkannak a VIII. kerületi párttagság létszámára vonatkozóan. Ezért a már korábban idézett Suhajda József is magyarázkodásra kényszerült a Budapesti PB-hez küldött jelentésében, amikor a 36 148 névjegyzékbe felvett párttag helyett 32 177 felülvizsgáltról adott tájékoztatást. BFL XXXV.95.f.164. őe. Jelentés a VIII. kerületi pártszervezet felülvizsgálati eredményeiről és az eredmények számszerű adatairól, 1949. március 14.

nagyobb VIII. kerületi körzeti pártszervezetek létszámával vetekedtek a használtcikk-árusok alapszervezetei, vagyis a kerületi pártélet szempontjából semmiképpen sem tekinthették őket elhanyagolható tényezőnek. Az adatok pontossága ugyan kétséges, mégis jól mutatja, hogy ekkoriban körülbelül fele-fele arányban adták a kerület párttagságát a körzeti és az ún. üzemi – azaz a munkahelyek szerint szervezett – pártcsoportok. Ez az arány ugyanakkor arra is utal, hogy a VIII. kerület nem volt kifejezetten *munkás jellegű* a tagfelülvizsgálat előtti időszakban.

A kerületi pártvezetés már a tagrevízió előtt is törekedett a párttagok származási-foglalkozási adatainak kozmetikázására. Így például az 1948 szeptemberében megalkult és névleg üzemi pártcsoportnak tekintett ószeres és zsidó²² alapszervezet statisztikáit következetesen a körzeti adatokhoz sorolták, nyilvánvalóan abból a célból, hogy ezzel a párt által kiemelten megcélzott és a területi elven szervezett pártszervezetektől külön kezelt üzemek, gyárak párttagjainak statisztikáját javítsák.

A VIII. kerületi párttagság foglalkozási és származási megoszlása azonban így sem nyerte el a kerületi pártvezetőség, sőt a fellettes szervek tetszését sem. Az 1948 szeptemberében meghirdetett, de a tisztséget be nem töltő párttagokat csak novembertől elérő tagrevízió egyik célja kimondottan az volt, hogy javítson – ebben a kerületben is – a párttagok származásának *nem megfelelő* arányán. A felülvizsgálat első két szakaszá-

ban a legfőbb funkcionáriusok, azaz a budapesti és a kerületi vezetők kerültek *átvilágításra* (1-es és 2-es számú bizottságok), majd novemberben az ún. 3-as számú bizottságok munkájával kezdődött meg a pártmunkások revíziója.²³ Azaz ekkortól fogva érezhették magukat először igazán veszélyeztetett helyzetben lévőknek az egyszerű párttagok is. Így nem véletlen, hogy a VIII. Kerületi PB Propaganda Osztályának hangulatjelentése sem azt tükrözi, hogy a helyi párttagság egésze egyetértett volna a Politikai Bizottság határozatával, sőt: „A határozatot [a tagfelülvizsgálatról] a kisiparosok és kiskereskedők körében sem fogadták örömmel. A reakció által bevetett államosítási rémhír igen megzavarta ezeket a rétegeket. Különösen a Teleki téri kereskedők körében nagy a kivándorlási láz. Ennek a kivándorlási láznak a felszításában nagy szerepe van a Koltói Anna utcai izraelita imaház[nak], vagy cionista szállás[nak], ahol sűrűn fordulnak meg palesztinai megbízottak [sic!], akik a kivándorlást szervezik. [...] A kivándorolni szándékozók arról beszélnek, hogy az Állami Áruházak tervszerű fejlesztése végül is az ő kis egzisztenciájukat [sic!] felszámolja. [...] A Politikai Bizottság határozatának végrehajtásával kapcsolatban ezen a területen van olyan megnyilvánulás is, [hogy] régi aktív elvtársak visszaadják zsidó iparjogosítványukat és igyekeznek üzemekben, szövetkezetekben elhelyezkedni.”²⁴

A Propaganda Osztály decemberi hangulatjelentése pedig arra a „rémhírré” hívja

²² A zsidó alapszervezet pontos megnevezése az MDP VIII/76. számú üzemi pártcsoportja volt.

²³ A bizottságok munkájáról lásd: BFL XXXV.95.f.143. öe. Összefoglaló jelentés a Nagybudapesti Szerve-

zési Osztálynak a VIII. kerületi 3-as számú felülvizsgáló bizottságok munkájáról, 1948. november 29.

²⁴ BFL XXXV.103.b.399/2. öe. Az MDP VIII. Kerületi Pártbizottsághoz beérkezett tagrevíziós jelentések.

fel a VIII. Kerületi PB figyelmét, mely szerint a lakosság körében elterjedt a nézet, hogy „a Pártból való kizárás egyet jelent az állás elvesztésével”.²⁵ Szintén a fentiekhez hasonló kép jelenik meg a Villányi Ferenc²⁶ VIII. kerületi első titkár által szignált feljegyzésben: „Állami Áruházak, KÖZÉRT fiókok nyílnak sorra rendre és a zálogházak használt cikkek vételére és eladására is nyitnak üzleteket, melyek a tekintélyes számú ószeres és zsidó réteg anyagi helyzetét befolyásolja. [Sic!]²⁷”

Az előbb idézett három szövegrészlet a mindenfajta ellenőrzéstől való érthető ózdkodáson túl arra is utal, hogy a párt által kivetetteknek, illetve az államosításoktól fenyegetetteknek milyen lehetőségeik voltak anyagi biztonságuk megőrzésére. Ennek egyik módja a kivándorlás – főként a zsidó kereskedőknél – vagy a gyárakban történő elhelyezkedés lehetett, illetve sokan az MDP-tagságukhoz való görcsös ragaszkodást választották. Ettől – nem teljesen alaptalanul – azt várhatták, hogy tagjait majd megoltalmazza a párt, és nem hagyja, hogy az államosítások, az állami és bizományi áruházak terjeszkedése tönkretegye

őket.²⁸ Közvetve eme félelemre utal az ószeres párttitkár, Szigeti Béla – többé-kevésbé realista hangvételű – jelentése is, amely a tagfelülvizsgálat közepén, 1948. december 23-án készült: „Tagságunk körében a hangulat bizakodó és felismerik pártunk álláspontjának helyességét és tisztában vannak avval, hogy *mint kispolgári réteg nem sok reményük van a pártunkban való maradásra* [kiemelés tőlem – K. G.], ám nagyon helyesen, a tömegszervezetek felé orientálódnak.”²⁹

1948 decemberére fejeződött be a pártmunkások tagfelülvizsgálata, melynek során körülbelül 25 százalékukat zárták ki a pártból. A pártvezetés szándékait jól mutatja Villányi Ferenc 1949. január eleji feljegyzése, amelyben kifejti, miszerint a 25 százalékos kizárási arány a pártmunkások esetében „megfelel annak a politikai vonalnak, amelyet el akartunk érni. [...] A 25 százalék így első pillanatban túlzottnak látszik, de kerületünk kispolgári jellegű és a pártmunkásoknál – *egészségtelen módon* (kiemelés tőlem – K. G.) – még jobban kidomborodott. Kispolgári elemek a vezetésben aránytalanul is nagy helyet foglaltak el a

A VIII. Kerületi PB 1948. novemberi hangulatjelentése, dátum nélkül.

²⁵ Uo. A VIII. Kerületi PB 1948. decemberi hangulatjelentése, 1948. december 20.

²⁶ Az iratra – aláíró titkárként – tévesen annak a Villányi Andrásnak a nevét gépelték, aki 1945–1948 között a gazdasági rendőrség vezetője volt. Életéről lásd: Molnár János: A gazdasági rendőrség magalakulásának körülményei. In: *Sic Itur ad Astra*, 15. évf. 2003. 2–3. szám, 293–312. old.; illetve Molnár János: „A másodrendű vádlott.” Villányi András elítélésének és rehabilitálásának rekonstruálása. In: *Múltunk*, 54. évf. 2009. 1. szám, 100–137. old.

²⁷ BFL XXXV.103.b 34. 6e. Jelentés a VIII. kerületi MDP-szervezet december havi munkájáról, 1949. január 7.

²⁸ Az itt felvázolt kép természetesen leegyszerűsítő, hiszen egy speciális forrástípus segítségével, csak a szövegekben szereplő problémákat vetettem fel, de jelen tanulmányban nem is lehetett célom a kereskedőket 1948–1949-ben érintő politikai–társadalmi–gazdasági kérdések teljes körű fellárása.

²⁹ BFL XXXV.103.b 399/2. 6e. Az MDP VIII. Kerületi Pártbizottságához beérkezett tagrevíziós jelentések. Az MDP VIII/75. Ószeres Pártcsoport havi jelentése, 1948. december 23.

munkás elemek rovására.”³⁰ A jelentés a továbbiakban az egyszerű – azaz sem fizetett, sem társadalmi funkciót be nem töltő – párttagokat vizsgáló 4-es számú bizottságok munkája kapcsán megállapítja: „Legfőbb szempontunk a Párt szociális összetételének a megjavítása.” Magyarán, a pártvezetés szándéka az üzemi párttagság, vagyis a munkásság részarányának a *munkáspárton* belüli növelése volt.

A kissé eufemisztikus mondat súlyosabb értelmet nyer, ha összevetjük két 1949 elején keletkezett szöveggel. Az első feljegyzés a Villányi-féle jelentés után készült 1949. január 19-én, amelyben arról értekezik a VIII. kerületi titkár,³¹ hogy a 25 százalékos kerületi kizárási arányt az ellenőrzések után 21 százalékra csökkentették. Ezt úgy érték el, hogy a *munkásszármazásúnak* minősítettek újra felülvizsgálták. Feltűnően sok kizárás maradt azonban egyes körzetekben, illetve az ószeres és a zsidó pártcsoportnál. A titkár szerint „kétségtelen, hogy a zsidók és ószeresek közül a döntő többséget kizártuk eddig. Lehet, hogy ez nem helyes, lehet, hogy egyik-másik esetben hibát követtünk el, de alapjában véve *egy olyan réteget zártunk ki, amely a mi Pártunkban véleményünk szerint nem való* (kiemelés tőlem – K. G.)” A feljegyzés tanúsága szerint ekkor születik meg az elhatározás, hogy megszüntetik e két alapszervezetet, és az ide tartozókat a tömeg-

szervezetekbe, azaz az ószeres és a zsidó ipartestületekbe irányítják át.³²

A másik jelentés a fenti két szöveg keletkezése után megindított központi vizsgálatra utal, ugyanis a Nagybudapesti PB-hez is eljutott a VIII. kerületi túlzott kizárások híre. A keltezetlen, de valószínűsíthetően 1949. január végi feljegyzés szerint a 3-as és a 4-es számú felülvizsgálat során a zsidóknak több mint 90 százalékát, az ószereseknek pedig 80 százalékát zárták ki a pártból. A feljegyzés ismeretlen írója szerint: „a kerület és a zsidó alapszerv között feszült a viszony, mert a kerület azelőtt igen sokat dicsérte a pártszervezet munkáját és most, hogy 30 tagjuk sem maradt a 400-ból – nem tudják a dolgot fel fogni.” Az ószereseknél egy árnyalattal kisebb volt a kizárások aránya, aminek okát a jelentés készítője abban látta, hogy „ezek szegényebbek”. Az iratot láttamozó Mező Imre³³ szerint ugyanakkor „megengedhetlen túlzás történt”, ezért új eljárást kell lefolytatni mindkét pártcsoportnál.³⁴

Az ószeres pártcsoport felülvizsgálatával foglalkozó iratokban sokszor történik utalás a kereskedők zsidó származására. A „cionizmus” és a kivándorlás említése mellett például Villányi Ferenc kerületi első titkár – már idézett – 1949. január 7-ei jelentésében kitér arra is, hogy a kerületben sok a zsidó kispolgár és kereskedő, akik közül sokan „mert ’mi zsidók’ fogják fel kizárásu-

30 BFL XXXV.103.b 34. őe. Jelentés a VIII. kerületi MDP-szervezet december havi munkájáról, 1949. január 7.

31 Az iraton nincs aláírás, így nem beazonosítható, hogy Villányi első titkár vagy Suhajda titkár írta-e alá.

32 BFL XXXV.103.b 43. őe. Jelentés a Nagybudapesti

Szervezési Osztálynak, 1949. január 19.

33 Mező Imre ekkor az MDP Nagybudapesti Bizottság legfontosabb testületének, a Titkárságnak volt a tagja. Koltai: l. m., 15. old.

34 BFL XXXV.103.b 399/5. őe. Feljegyzés a VIII. kerületi zsidó szervezetnél történt felülvizsgálatról. Dátum nélkül.

kat” [sic!].³⁵ Egy 1949. márciusi jelentés szerint pedig: „Érdekes jelenség az, hogy a kizárt zsidó tagságra a cionista szervezetek erős cionista propagandát gyakorolnak és igyekeznek az egész felülvizsgálatot zsidóellenes politikának beállítani.”³⁶ Bár konkrét adatokkal nem rendelkezem a kereskedők származására vonatkozóan, de az a korabeli közbeszédben evidenciának számított, hogy a (használcikkkel) kereskedők többsége zsidó volt. A felülvizsgálatnál mindenesetre arra nincsen bizonyíték, hogy bárkit is a zsidósága miatt zártak volna ki az ószeresek közül, igaz, az ellenkezőjére sincsen adatom. Mindenesetre a jövőbeni társadalomtörténeti mélyfúrások nem kerülhetik majd meg ezt a kérdést sem az MDP politikája társadalmi hatásainak vizsgálatakor.

Visszatérve a VIII. kerület és a fővárosi pártvezetés csatájához, ide illeszkedik a tanulmány elején említett hét munkásnő fejelemi ügye is. 1949. január 25-én Szigeti Béla ószeres alapszervezeti titkár feljegyzést küldött a Nagybudapesti PB Szervezési Osztályára, amelyben részletesen jellemzi a Marosán Györgyöt felkereső pártmunkásokat. Mint az iratból kiderül, mind a hét asszony az alapszervezet vezetőségi tagja volt egészen a 3-as számú felülvizsgáló bizottságok ellenőrzéséig. A bizottságok ekkor a legkülönbébb okok miatt zárták ki az asszonyokat (kispolgári származás, ideológiai képzetlenség, nem őszinte a párthoz stb.). Szigeti a felülvizsgálat ered-

ményét jogosnak tartotta, és ki is emelte feljegyzésében, hogy a „7 kizárt tag egyéni hiúságból ment el panaszt tenni és nem a párt iránti szeretetből”.³⁷

A korábbi SZDP-s Szigeti Béla helyzete nem lehetett egyszerű ebben a szituációban. Egyrészt – ószeres foglalkozásúként – képviselnie kellett a felszámolástól fenyegetett ószeres pártszervezetet, másrészt nem mehetett szembe a VIII. kerülettől kiküldött felülvizsgáló bizottsággal sem, ha nem akarta saját sorsát is megnehezíteni. Természetesen arra nincsen adatunk, hogy Szigetinek milyen befolyása volt a kizárásokra, hiszen azt a feltételezést sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy maga a párttitkár sem akarta a pártszervezeten belül tudni a hét pártmunkást. Mindenesetre Szigetinek óvatosan kellett bánnia azzal, hogy mivel vádolja meg a hét munkásnőt, ezért nem is a kispolgári származásra, hanem inkább a hiúságra és a nem pártszerű magatartásra hívta fel a budapesti vezetést a figyelmét. A kizárások végül a már ismertett módon oldódtak meg, azaz a hétből öt asszonyt tagként vagy tagjelöltként visszavettek a pártba.

Mire utalnak az eddig ismertett szövegek? Már 1948 őszén látványosan megindult az ún. kispolgári elemek kiszorítása az MDP-ből, azonban ekkor *még nem* született meg a végleges döntés az ószeres és a zsidó pártcsoport jövőjéről, amit Mező Imre fellépése, illetve a Marosán Györgyhöz forduló hét asszony ügye is jelez. A kerület és

³⁵ BFL XXXV.103.b 34. 6e. Jelentés a VIII. kerületi MDP-szervezet december havi munkájáról, 1949. január 7.

³⁶ BFL XXXV.103.b 40. 6e. Az MDP VIII. Kerületi PB jelentése az 1949. február havi munkájáról, 1949.

március 3–4.

³⁷ BFL XXXV.95.f 164. 6e. Az MDP VIII. kerületi ószeres csoport titkárának feljegyzése a Nagybudapesti Szervezési Osztály részére, 1949. január 25.

a Nagybudapesti PB közötti csörte ugyan adott némi reményt az ócskásoknak, azonban pártcsoportjaik helyzete korántsem szilárdult ezzel meg. Sokat nem is kellett várni a VIII. Kerületi PB újabb akciójára, amely 1949. február 8-án a kerületi Területszervezési Osztály háromhónapos munkatervében március 15-ei határidővel előírta az osztálynak az ószeres és a zsbárus pártcsoport felszámolását, illetve „a tagság körzetekbe való” elosztását.³⁸ A kerületi törekvés azonban az iratok tanúsága szerint egyelőre nem valósult meg, mivel a tagrevízió végén az ószeres és a zsbárus pártcsoport is folytatta működését, igaz, jócskán megfogyatkozott tagsággal.

Jelen tanulmányomnak nem feladata az ószeres tagfelülvizsgálat eredményeinek bővebb kifejtése, ezért csupán néhány fontosabb adatra hívnám fel az olvasó figyelmét. Az 1949. márciusi adatok szerint 223 fő maradt az ószeres pártalapszervezet tagja, illetve további 19 fő lett tagjelölt.³⁹ A felülvizsgálati ívek adatai alapján 244 fős (tag + tagjelölt) létszámot sikerült megállapítani,⁴⁰ azaz nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy a tagrevízió során az ószeres párttagok körülbelül 50 százalékát kizárták az MDP-ből.⁴¹ Ez az arány, bár jóval kisebb az 1948. végi–1949. eleji állapotokénál, mégis igen jelentős, mivel a kerületi kizárási átlag 26 százalék körüli volt. A kerületi adatokat

azonban árnyalja Suhajda József titkár ama kijelentése, miszerint a körzetekben körülbelül 50 százalékos volt a kizárási arány, azaz ebbe a sorba beleillik az ószeresekre vonatkozó adat is. Suhajda mindezt a következőkkel magyarázta: „Fenti számadatakból látható, hogy [...] a körzetekben többségében olyan elemeket zártunk ki, akik nem a dolgozók osztályához, és különösen nem a munkásosztályhoz tartoznak.”⁴² Interpretációmban ez azt jelenti, hogy az igazságosság látszatára ügyelő fővárosi vezetés azt ugyan elérte a VIII. kerületi pártszervezetnél, hogy a drasztikus kizárási arányt felülvizsgálják, de az 50 százalékos arányban már megvolt az egyetértés a két fél között. A történet harmadik szereplőjének, az érintetteknek a véleményét minderről természetesen senki sem kérdezte meg.

A tagrevíziót a pártban átvészeltő ószerek ideiglenesen fellélegezhettek. A csoport működhetett, s az iratok tanúsága szerint tartottak több taggyűlést is 1949. márciusa és májusa között. 1949. május 24-én azonban rendkívüli taggyűlésre került sor, amelyen Suhajda József kerületi titkár is megjelent. Röviden összefoglalta a megelőző hetek eseményeit (május 1-jei ünnepek, országgyűlési választások), s megdicsérte az ószeres párttagok teljesítményét. Az időközben elhalálozott alap-

³⁸ BFL XXXV.103.b 39. 6e. Az MDP VIII. kerületi területszervezés munkaterve (1949. február 1. – április 30.).

³⁹ BFL XXXV.103.b 385. 6e.

⁴⁰ BFL XXXV.103.b 392/3. 6e.

⁴¹ A felülvizsgálati névjegyzék korrigált adatai alapján a 472 fős ószeres pártcsoport tagságának

48,31 százalékát, azaz 228 főt zártak ki a tagrevízió során. Nem érdektelen az MDP-tagság előtti pártállás vizsgálata sem, ami azt mutatja, hogy a kizártak 60 százaléka korábban az SZDP tagja volt.

⁴² BFL XXXV.95.f 164. 6e. Jelentés a VIII. kerületi pártszervezet felülvizsgálati eredményeiről és az eredmények számszerű adatairól, 1949. március 14.

szervezeti titkárt⁴³ helyettesítő Solti Lajos adminisztrátor szavaival: „Az előadás filmszerűen annyira lenyűgöző volt, hogy a tagság szinte beleélte magát [...]” Azonban csak a dicséret miatt nem ment volna ki az ószeresekhez a kerületi titkár és nem is tartottak volna rendkívüli taggyűlést. Ám a gyűlés szomorú apropója, a feketeleves csak a simogató felvezetés után következett: „[Suhajda] rátért a deportunk szükségserű feloszlításának a helyzetére”.⁴⁴

Arra jelenleg nincsen megbízható forrásom, hogy miért is vártak májusig a pártcsoport feloszlításával. Valószínűsíthető azonban, hogy a tagrevíziós kampányt követő nagy feladat, az országgyűlési választások helyi szintű szervezése miatt nem értek rá az ószeresekkel foglalkozni, illetve fel is használták a pártcsoport munkáját a választási agitációban. Majd amikor már nem volt rájuk szükség, elrendelték az alapszervezet feloszlítását. Erre hivatalosan végül 1949. június 2-án került sor, mint arról Solti Lajos következő jelentése is tanúskodik. Solti beszámolója szerint befejezte a „likvidációt”, és a 243 fős tagságot az illetékes lakóközrterekbe irányította. A jelentés buzgó pártfunkcionáriusi hozzáállást tükröz, de a sorok mögött erősen érezhető a használt-cikk-kereskedők sorsának tragédiája.

„Jelentem továbbá, hogy az a folyamat, amely a magánvállalkozást alárendeli a közösségi gazdálkodásnak, [azt] a tagság nagy része megérti és magáévá teszi s örömmel,

boldogan részt kívánna venni a termelésben. Tudjuk, hogy a tervgazdálkodás lehetővé teszi, hogy Magyarországon rövidesen ne legyen munkanélküli. *Annyi kétségtelen, hogy az ószeres társadalom egy részének át kell rétegződnie* (kiemelés tőlem – K. G.). *Szembe kell néznünk ezzel a kényes kérdéssel. A szocializmus dübörgő századában előbb-utóbb nem maradhat meg annyi kereskedő, mint amennyi most van. Ez vonatkozik ránk is* (kiemelés tőlem – K. G.). Bizonyosra veszem, hogy aki dolgozni akar, és a népi demokrácia híve, hamarosan munkát fog találni. És bizonyosra veszem, hogy az átképzésre alkalmatlan öregekről (nálunk 55–60%) akiknek nincsenek rendesen kereső hozzátartozóik, majd a közösség becsületesen gondoskodni fog róluk. [Sic!] Nem feledve el, hogy az átrétegződés bizonyos szükségességét végeredményben az a kapitalista rendszer, az az úri Magyarország okozta, amely annak idején nem engedte a lakosság egyenletesebb gazdasági megoszlását, s minket erre a pályára, illetve szakmára kényszerített. S most, hogy az alapszerv felszámoltatott, engedje meg a ker[ületi] Pártbizottság, hogy köszönetet mondjak úgy a Vezetőség, mint a tagság nevében, hogy lehetőséget adtak a Marxi–Lenini elméletek [sic!] elsajátításához s ígérjük, hogy ezen elméleteket a gyakorlatban az eddigieknél még fokozottabban fogjuk elősegíteni.”⁴⁵

Solti szavait talán nem szükséges bővebben elemezni, azok önmagukért beszél-

43 Szigeti Béla 1949 februárjában halt meg, helyére új párttitkárt nem neveztek ki, ami szintén jelzi, hogy az ószeres pártcsoport felszámolása folyamatosan napirenden volt. Szigeti halálának bejelentéséről: BFL XXXV.103.a 3. 41. őe. Az MDP VIII. Kerületi Pártbizottság ülése, 1949. február 24.

44 BFL XXXV.103.b 401/6. őe. Az MDP ószeres csoportja jelentése az 1949. május 24-én tartott rendkívüli taggyűlésről, 1949. május 25.

45 BFL XXXV.103.b 401/6. őe. Az MDP ószeres csoportja jelentése a pártcsoport felszámolásáról. 1949. június 2.

nek. Írása jól tükrözi azt az ószeresekkel és más kereskedőkkel szembeni ellenérzést, amely markánsan jellemezte a kommunista pártot, s ami egy MDP-tag kereskedő számára meglehetősen tudathasadásos állapot lehetett. Azonban „*az átképzésre alkalmatlan öregekről (nálunk 55–60%)*” szóló megjegyzés egy további szempontra is felhívja a figyelmet, még hozzá az ószeres pártcsoport életkori viszonyainak vizsgálatára. Már az idézet is sejteti, de a tagfelülvizsgálati névjegyzék adatai megdöbbentő módon igazolják, hogy az ószeresek pártszervezetében nagyon kevés fiatal vett részt. A harminc év alatti párttagok száma mindössze 30 fő volt, ez az ószeres párttagok számának 6,36 százalékát jelenti.⁴⁶ Ezzel szemben az 50 év feletti párttagok 222 fős csoportja a felülvizsgálat előtti alapszervezet ismertkorú tagjainak 47,03 százalékát adta! Ezzel egy újabb szempontot is bevehetünk a pártcsoport felszámolása mögötti indítékokhoz: az idős, fejlődésképtelen csoport sztereotipizált képét.

Ezen a ponton a tanulmány végéhez közeledve, térjünk kicsit vissza a már korábban többször is emlegetett hét pártmunkáshoz, illetve közülük is az egyik asszony, Dénes Antalné történetéhez. Bár sajnálatos módon a Marosán Györgyhöz forduló munkáshöz kizárási ügyének iratai nem maradtak fenn, azonban Dénes Antalné sorsáról mégis rendelkezünk adatokkal egy másik fegyelmi eljárásnak köszönhetően. Dénesné

esete részint azért is lehet érdekes, mert a fennmaradt iratok jól illusztrálják azt, hogy a szerény anyagi helyzetben levő embereknek, köztük az ószereseknek, mennyire nehéz sorsuk volt a világháborút követően, milyen súlyos megalkuvásokra kényszerültek egzisztenciájuk megőrzése, esetleg javítása érdekében. Másrészt története újabb szempontokkal gazdagíthatja az ószeresek korabeli helyzetének megítélését.

1949 novemberében fegyelmi eljárást indítottak Dénes Antalné ellen, amelynek során az asszonyt tagkönyve elvesztése miatt (ismét) a pártból való kizárára javasolta – ekkor már – a VIII/19-es körzet fegyelmi bizottsága.⁴⁷ A vizsgálati iratanyag tartalmazza többek között a körzet és a kerület határozatát, a körzet esetleíró feljegyzését és Dénes Antalné levelét is, amelyben történnek utalások a korábbi eseményekre is.

A körzeti alapszervezet feljegyzéséből részint feltárul előttünk Dénesné II. világháború utáni életútja. Az iratokból kiderül, hogy az asszony a VIII/75-ös üzemi – azaz az ószeres – pártszervezetben volt kultúrfelelős, később átkerült a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége VIII/3. csoportja propagandistájának, itt később ügyvezető lett. Foglalkozása eredetileg varrónő volt, azonban ideiglenesen apja helyett, annak iparigazolványával 1946–1948 között „mint üzletvezető az ószeres szakmában működött”. Ezt azonban később már le akarta tagadni, mert „tagsági könyvében önkényes javítást

⁴⁶ A legfiatalabb párttag is betöltötte a tagrevízió előtt a 23. életévét a névjegyzékek adatai szerint. Az életkor megállapítása annyiban hitelesnek tűnik, hogy nem a párttag által bementett életkort, hanem az illető születési évét jegyezték fel a felülvizsgálati ívekre.

⁴⁷ BFL XXXV.95.i 137. doboz, 63/1949. sz. Az MDP Budapesti Pártbizottság Fegyelmi Osztályának iratai. VIII. kerületi fegyelmi ügyek, Dénes Antalné fegyelmi ügye. (A továbbiakban: BFL XXXV.95.i. 137. 63/1949.)

eszközölt, mert foglalkozását ószeresről varrónőre javította ki”. Amikor megkérdezték tőle, hogy miért tette ezt, azt válaszolta, hogy „ószeres nem volt sohasem. [...] tagsági könyvében feltüntetett foglalkozás hátráltatta őt előmenetelében.”⁴⁸ A vizsgálat során később az is kiderült, hogy Dénesné nem is hagyta el a tagkönyvét, hanem a benne „eszközölt” javítást bánta meg, és emiatt állította azt, hogy elvesztette a pártigazolványt. Bár önkritikát gyakorolt és megbánta tettét, ez az alapszervezeti fegyelmi bizottságot nem hatotta meg, és javasolta Dénesné kizárását a pártból.

Dénes Antalné a döntés után levelet írt a VIII. Kerületi PB Káder Osztályának, amelyben önkritikát gyakorolt, elismerte, hogy hibázott. A szép kézírással és jó helyesírással megírt levél szerint hirtelen döntéssel írta át a foglalkozását ószeresről varrónőre: „Nem tudom mi történt velem eszemet egy pillanatra elvesztettem, pártkönyvemben foglalkozásom egyénileg kijavítottam.” A levél szerint az a kétségbeesés vezette tettéhez, hogy az ószeres foglalkozás megbélyegzi őt, és nem juthat így előre a pártban: „Mentségemre szolgáljon az, hogy pártkönyvemben foglalkozásnál, mint ószeres volt jelölve és én soha nem voltam ószeres. Apám foglalkozása cipész és kiváltotta az ószeres ipart, de 1945-ben nagyon beteg lett és helyette voltam a csarnokban. 1949. januárban visszaadtuk az ipart. Az én foglalkozásom varrónő.”⁴⁹

A Káder Osztály ezután behívatta a kerületi PB-re Dénesnét, ahol a meghallgatásról felvettek egy ún. kihallgatási jegyzőkönyvet, amelyből rövid, de érzékletes képet kaphatunk a világháború utáni egyéni lehetőségekről és az ószeres szakma változásáról is: „Felszabadulás után kifosztva betegen nehéz volt előről kezdeni, tudok varrni, de akkor nem akadt munkám, apám suszter, vásároltunk rossz cipőket, ő megjavította és eladtuk. Így kezdődött. Ipart váltottunk. Később mindinkább látnom kellett, hogy *ez a foglalkozás a párttagsággal összeegyeztethetetlen* (kiemelés tőlem – K. G.). Most állásban vagyok [Szemkórházban gondozónő ekkor – K. G.], már egy éve nem folytatunk ószeres kereskedést.” A vizsgálat lezárulta után a VIII. Kerületi PB – a Káder Osztály javaslatára – végül szigorú megrovás pártbüntetésre változtatta az alapszerv kizárási határozatát. A döntés indoklása talán némileg meglepő: „Szigorú megrovás, mert az elvtársnő következetesen hazudott a Pártnak és tagkönyvét jogtalanul kijavította. Az elvtársnő önkritikát gyakorolt és bebizonyosodott, hogy amit tett, azt nem egyéni érdekből követte el.”⁵⁰ A párttagkönyv elvesztése, vagy benne az adatok megváltoztatása az egyik legkomolyabb vétség volt ebben az időszakban. Amiért mégsem zárták ki Dénesnét a pártból annak két oka lehetett: egyrészt Dénesné megtagadta ószeres, azaz kispolgári múltját, másrészt pedig önkritikát gya-

⁴⁸ BFL XXXV.95.i 137. 63/1949. A VIII/19. alapszervezet feljegyzése az MDP Nagybudapesti Káder Osztályához, 1949. november 12.

⁴⁹ BFL XXXV.95.i 137. 63/1949. Dénes Antalné levele az MDP VIII. Kerületi PB Káder Osztályához,

1949. november 15.

⁵⁰ BFL XXXV.95.i 137. 63/1949. Az MDP VIII. Kerületi PB fegyelmi határozata Dénes Antalné ügyében, 1949. december 14.

korolt. Azaz fejlődőképesnek számított és nem melleleg a gondosan megfogalmazott és megírt levél is azt sugallhatta a kerületi vezetés felé, hogy kár lenne elvetni az átlagfunkcionáriusok képességeit bőven meghaladó munkásnőt.

Dénes Antalné esete csak példája annak, hogy az egyének döntési szabadsága mennyire behatárolt volt a kommunista diktatúra kezdeti időszakában. Dénesné boldogulását először a kereskedelemhez kötötte: úgy gondolta, hogy ha varrónőből ószeres lesz, akkor jobban tudja biztosítani megélhetését. Ez, úgy tűnik, kevésnek bizonyult, ezért is léphetett át 1947-ben az SZDP-ből az MKP-ba.⁵¹ Itt elkezdett pártmunkákat is vállalni: 1948-ban még büszkén dolgozott az ószeres pártszervezet kultúrfelelőseként. Azonban eltelt egy év, időközben megszűnt az ószeres pártcsoport, és Dénes Antalnénak is át kellett gondolnia saját helyzetét. Úgy ítélhette meg, hogy egzisztenciáját leginkább a párton belüli előrejutás biztosíthatja, ehhez viszont meg kellett tagadnia a múltját, azt, hogy valaha is ószeres volt. Ezt egyrészt azaz tudta feledtetni, hogy új foglalkozás után nézett: újra varrónő lett, majd később kórházi ápoló. Másrészt pártvonalon is el kellett tüntetnie a kínosnak számító „ószeres foglalkozású” bejegyzést. Bár a hazugsággal és tagkönyvhamisítással a párt szervezeti szabályzatát súlyosan megsértette, de végül mégis párttag maradhatott, azaz

döntése tulajdonképpen eredményes volt. Azonban ennek megvolt az ára: Dénesné a párt tagja maradhatott, de ehhez meg kellett tagadnia addigi életét.⁵²

Dénesné esete, Solti adminisztrátor jelentése és a tanulmányban ismertetett ószeres pártcsoport története jellemző példája lehet annak a magyar abszurdnak, ami oly sokszor megtörtén(hetet)t a magyar társadalommal az államszocializmus évtizedei alatt. A világháború után csupán nagyon szűk lehetőségek álltak azok előtt az elszegényedett kereskedők – jelen esetben az ószeresek – előtt, akik nem akartak vagy nem tudtak emigrációba menekülni, akik nem akarták vagy nem tudták elhagyni szakmájukat, és más lehetőségek híján a kommunista párttól várták sorsuk jobbra fordulását. Az MKP/MDP időlegesen be is fogadta őket, külön pártcsoportot is alakíthattak. Azonban az ószeresek többségének nagyon hamar csalódnia kellett, hiszen már 1948 végén megtapasztalhatták, hogy ez a párt korántsem tekinti őket a szövetségeseinek, 1949 közepére pedig meg is szüntették a teljes pártszervezetet. Az ószeresek szocializmusbeli története azonban korántsem zárult le a pártcsoport likvidálásával. 1949 végén ugyanis megkezdődött a Teleki téri ócskapiac elköltöztetésének előkészítése, ami aztán 1950 folyamán valósult meg, amikor is a Fővárosi Tanács a Belügyminisztérium segítségével a Teleki térről a Budapest akkori peremterületének

⁵¹ BFL XXXV.95.i 137. 63/1949. A VIII/19. alapszervezet feljegyzése az MDP Nagybudapesti Káder Osztályának, 1949. november 12.

⁵² Dénes Antalné sorsáról az 1949. decemberi fegyelmi határozat után jelenleg nincs további információ.

számító Ecséri útra száműzte az ócskásokat.⁵³ Az ószeres pártcsoport szétzúzásával és az ócskapiac „eltüntetésével” a pártállam szimbolikusan is kifejezésre juttatta, hogy a használcikk-kereskedőket csak a múltból visszamaradt, fejlődésképtelen, marginalizált csoportnak, és nem a szocialista társadalom részének tekinti.

•

A jelen tanulmányban felidézett történetek ugyan írott forrásokon alapulnak, azonban egyáltalán nem biztos, hogy valóban így történt minden 1948–1949 folyamán. Ennek pedig az a magyarázata, hogy a pártiratokban megjelenő kép általában erőtel-

jesen torzít, és nem engedi a sok nézőpontú megfigyelést. Ehhez más forrásokra is szükség van, amelyek közül a legfontosabb a még élő szemtanúk felkutatása, illetve a történetben érintett ószeresek esetleges iratanyagának összegyűjtése és feldolgozása lenne. Írásomhoz ezek a források nem álltak rendelkezésre, hiszen ezek az iratok nincsenek levéltári őrizetben. Sőt, szinte csodaszámba menne, ha valahol egyáltalán fennmaradtak volna egykori ószeresek naplói, visszaemlékezései vagy egyéb személyes jellegű iratai. Most már talán az utolsó utáni pillanatban vagyunk, de hol máshol is kereshetnénk a csodát, ha nem éppen az ócskapiacon?

⁵³ A végleges döntést az MDP Központi Vezetőségének (KV) Titkársága hozta meg 1950. március 1-jei ülésén. MOL M-KS 276. f. 54. cs.

88. őe. Az MDP KV Titkársága 1950. március 1-jei ülésének jegyzőkönyve.